

Broedvogels van de Turfkoelen, een speldenknopje natte natuur

Ernest van Asseldonk, Hofstraat 7, 6019 CB Wessem

De Stichting het Limburgs Landschap kocht in 1956 een klein deel van het natuurgebied de Turfkoelen in Herkenbosch. Het geld voor de aankoop was destijds verzameld in het kader van het 25-jarig jubileum van deze stichting. Het gebied geniet onder natuurminnend Limburg vooral bekendheid vanwege het voorkomen van zeldzame libellensoorten. Dit artikel gaat over het vogelleven van de Turfkoelen. Hierover is nog weinig bekend. Reden temeer ook deze soortgroep eens te belichten.

IMPRESSIE

Het natuurgebied Turfkoelen is gelegen in Midden-Limburg, circa 1,5 kilometer ten oosten van Herkenbosch aan de Keulsebaan-Herkenbosscherweg. Het betreft een moerasgebied in een oude Roermeander, welke grenst aan het Meinweggebied. Het gebied is in tweeën gesplitst door een zandweg, die een verbinding vormt tussen de Keulse Baan en de landbouwgebieden van het Herkenbosscher Broek en Het Broek. Deze zandweg is afgesloten voor gemotoriseerd verkeer.

De naam Turfkoelen is afgeleid van de turfsterkerij, die tot rond 1850 in de Turfkoelen plaatsvond. In de 20^e eeuw was het gebied eigendom van de houthandelarenfamilie Geraedts-Laumans (STAAL & OVAA, 2006). Het totale gebied beslaat ongeveer 14 ha. Het zuidoostelijke deel van ongeveer acht hectare is sinds 1956 in het bezit van de Stichting het Limburgs Landschap. Naast een groot ven [figuur 1] bestaat dit gedeelte uit broekbos en moeras. De verlandingsvegetaties van het ven gaan geleidelijk over in broekbos gedomineerd door Zwarte els (*Alnus glutinosa*) of Zachte berk (*Betula pubescens*). Op de hoger gelegen randen zijn in het verleden Zomereik (*Quercus robur*), Ru-

we berk (*Betula pendula*) en Grove den (*Pinus sylvestris*) aangeplant. Het noordwestelijk deel bestaat vooral uit broekbos, loofhout en open water en is circa zes hectare groot. Dit gedeelte is in eigendom en beheer bij de gemeente Roerdalen.

Het gebied wordt deels van water voorzien door de Boschbeek. Deze beek splitst ter hoogte van de Turfkoelen in een noordelijke en zuidelijke tak. De noordelijke tak doorstroomt het moerasgebied ten noorden van de zandweg en mondt via het Herkenbosscher Broek uit in de Roer. De zuidelijke tak doorstroomt het moerasgebied ten zuiden van de zandweg en vindt zijn weg via het Vlodropperbroek naar de Roer. De Boschbeek wordt gevoed met regenwater en kwel en ontspringt in het Meinweggebied. In periode van langdurige droogte valt de beek droog. Dit was ook in 2006 het geval.

In de periode 1985-2006 zijn in het zuidoostelijk deel reparaties uitgevoerd aan een waterverdeelwerk om het waterpeil van het ven beter te handhaven. Verder is hakhoutbeheer uitgevoerd en is het naaldbos gedund. Deze beheersmaatregelen zullen worden gecontinueerd (STAAL & OVAA, 2006). Het noordwestelijke deel van het ven is eind jaren negentig van de vorige eeuw opgeschoond door het verwijderen van de sliblaag. Hierdoor is er nu veel open water aanwezig.

In de directe omgeving liggen overwegend landbouwgronden, met verspreide struwelen en houtwallen. Voor de ontwatering van deze landbouwgronden zorgt een aantal gegraven watergangen die alle afwateren op de Roer. Door deze drainage treedt verdroging van de Turfkoelen op (TAKEN LANDSCHAPSPLANNING, 1997).

METHODE

Het verzoek om in 2006 extra aandacht aan de Turfkoelen te schenken kwam helaas pas eind april 2006 binnen. Voor een broedvogelinventarisatie betekent dit dat de actieve periode van de voorjaars-

soorten over zijn hoogtepunt heen is. Het aantal nuttige bezoeken in het broedseizoen van 2006 is dan ook beperkt geweest. Om toch een indruk te krijgen van het vogelleven van de Turfkoelen zijn in 2006 twee vroege ochtendbezoeken afgelegd van ongeveer 1,5 uur in mei en juni. Hierbij zijn zowel het gedeelte dat in eigendom is van de gemeente Roerdalen als het gedeelte van de Stichting het Limburgs Landschap bekeken. Het aantal bezoeken is te beperkt om van een echte inventarisatie te spreken. Er zullen zeker soorten zijn gemist, enerzijds door het gevor-

FIGUUR 1

Zicht op het zuidelijke ven van de Turfkoelen

Bossoorten	
Appelvink	<i>Caccathraustes caccathroustes</i>
Baamklever	<i>Sitta europaea</i>
Baamkruiper	<i>Certhia brochydactylo</i>
Boamvalk	<i>Folca subbuteo</i>
Buizerd	<i>Buteo buteo</i>
Ekster	<i>Pica pica</i>
Fazant	<i>Phasianus calchicus</i>
Fitis	<i>Phyllascapus trachilus</i>
Gaai	<i>Garrulus glandarius</i>
Glanskap	<i>Parus palustris</i>
Grauwe vliegevang	<i>Muscicapa striato</i>
Groenling	<i>Carduelis chloris</i>
Grote bonte specht	<i>Dendrocopos major</i>
Gratelijster	<i>Turdus viscivorus</i>
Heggenmus	<i>Prunella modularis</i>
Houtduif	<i>Calumbus palumbus</i>
Kleine bonte specht	<i>Dendrocopos minor</i>
Koekoek	<i>Cuculus canorus</i>
Kaalmees	<i>Parus major</i>
Merel	<i>Turdus merula</i>
Nachtegaal	<i>Luscinia megarhynchos</i>
Pimpelmees	<i>Parus caeruleus</i>
Ransuil	<i>Asio otus</i>
Rietzanger	<i>Acrocephalus schoenobaenus</i>
Raadbarst	<i>Erithacus rubecula</i>
Spotvogel	<i>Hippolais icterina</i>
Spreeuw	<i>Sturnus vulgaris</i>
Staarthees	<i>Aegithales caudatus</i>
Tijftjaf	<i>Phyllascapus collybita</i>
Tuinfluit	<i>Sylvia barin</i>
Vink	<i>Fringilla caelebs</i>
Wespendief	<i>Pernis ptilorhynchus</i>
Winterkaning	<i>Traglydytus troglodytes</i>
Zanglijster	<i>Turdus philamelas</i>
Zomertortel	<i>Streptopelia turtur</i>
Zwarte kraai	<i>Corvus corax</i>
Zwarte mees	<i>Parus ater</i>
Zwartkop	<i>Sylvia atricapilla</i>
Maerasgebonden soorten	
Blauwborst	<i>Luscinia svecica</i>
Dodaars	<i>Tachybaptus ruficollis</i>
Grauwe gans	<i>Anser anser</i>
Grote gele kwikstaart	<i>Motacilla cinerea</i>
IJsvogel	<i>Alcedo atthis</i>
Kleine karekiet	<i>Acrocephalus scirpaceus</i>
Kraakeend	<i>Anas strepera</i>
Kuifeend	<i>Aythya fuligula</i>
Meerkoet	<i>Fulica atra</i>
Rietgors	<i>Emberiza schoeniclus</i>
Sprinkhaanzanger	<i>Lacustella naevia</i>
Waterhaen	<i>Gallinula chloropus</i>
Waterral	<i>Rallus aquaticus</i>
Wilde eend	<i>Anas platyrhynchos</i>
Wintertaling	<i>Anas crecca</i>
Zamertaling	<i>Anas querquedula</i>
Soorten van houtwallen en struwelen	
Geelgars	<i>Emberiza citrinella</i>
Grasmus	<i>Sylvia communis</i>
Grauwe klauwier	<i>Lanius collurio</i>
Roodborsttapuit	<i>Saxicola torquata</i>

TABEL 1

Voorkomen van
broedvogels in
de Turfkoelen
Herkenbasch in de
periode 1994 tot
en met 2006. De
vetgedrukte soor-
ten zijn niet aan-
getroffen in 2006.
De geel gemar-
keerde soorten zijn
waargenomen
voor de periode
van 1994.

BROEDVOGELS

In tabel 1 worden voor drie biotooptypes, de aangetroffen soorten weergegeven over twee tijdsperiodes: voor en na 1994, het jaar waarin de provinciale avifaunakarteerders het gebied hebben onderzocht en er gedetailleerde broedvogelgegevens van het gebied bekend werden. Er is onderscheid gemaakt in bossoorten, moerasgebonden vogelsoorten en vogels van houtwallen en struwelen.

Periode 1994 tot heden

In 2006 werden in totaal 35 broedvogels aangetroffen in de Turfkoelen. In de afgelopen 12 jaar werden 52 soorten broedvogels vastgesteld [tabel 1]. De grootste groep betreft broedvogels van bossen. De meeste van deze bossoorten, 35 in totaal, zijn algemeen voorkomende broedvogels die niet afhankelijk zijn van dit type landschap. Denk hierbij aan soorten als Fitis (*Phylloscopus trochilus*), Koolmees (*Parus major*), Pimpelmees (*Parus caeruleus*), Merel (*Turdus merula*) en Tijftjaf (*Phylloscopus collybita*) en Grote bonte specht (*Dendrocopos major*) [figuur 2]. Soorten als Appelvink (*Coccothraustes coccothraustes*), Glanskop (*Parus palustris*), Kleine bonte specht (*Dendrocopos minor*) en Wespandief (*Pernis ptilorhynchus*) hebben op provinciaal niveau een beperkte verspreiding. Door het geringe aantal bezoeken werden in 2006 acht soorten niet aangetroffen die in 1994 wel present bleken. Van twee van hen, Zomertortel (*Streptopelia turtur*) en Spotvogel (*Hippolais icterina*), mag aangenomen worden dat ze in 2006 niet aanwezig waren, omdat beide bezoeken in 2006 in de optimale inventarisatieperiode voor deze soorten hebben plaatsgevonden.

Het aangetroffen aantal van 14 moerasgebonden soorten in de periode vanaf 1994 is gezien het beperkte oppervlak aan moeras en open water groot te noemen. Tot deze groep behoren soorten die in Limburg maar een beperkt verspreidingsgebied hebben, zoals Blauwborst (*Luscinia svecica*), Dodaars (*Tachybaptus ruficollis*), Sprinkhaanzanger (*Locustella naevia*) en Waterral (*Rallus aquaticus*). In 2006 werden alleen Meerkoet (*Fulica atra*), Wilde eend (*Anas platyrhynchos*), Grauwe gans (*Anser anser*), Waterhoen (*Gallinula chloropus*) en Rietgors (*Emberiza schoeniclus*) als broedvogel gevonden. Ook de IJsvogel (*Alcedo atthis*) werd in 2006 niet als broedvogel aangetroffen. Van deze soort werden territoria vastgesteld in 1983 en 1994. Deels is de beperkte tijdsinvestering in het tweede deel van het voorjaar debet aan het betrekkelijk lage aantal moerasbroedvogels in 2006.

Een drietal typische soorten voor heggen en houtwallen is ook in het gebied aanwezig: Grasmus (*Sylvia communis*), Geelgars (*Emberiza citrinella*) en Roodborsttapuit (*Saxicola torquata*). Zij gebruiken de Turfkoelen niet zelf, maar de bosranden en struwelen van het natuurgebied maken onderdeel uit van hun territoria. In 2006 werden in de directe nabijheid van de Turfkoelen drie territoria van Geelgars en Grasmus en één territorium van de Roodborsttapuit vastgesteld.

Periode tot 1994

Oude broedvogelgegevens of inventarisaties van de Turfkoelen ontbreken. Het Vogelarchief Limburg vermeldt enkele soorten die, op basis van tijdstip van waarneming en biotooptype, mogelijk een territorium in het gebied hebben gehad. Het betreft Grote gele kwikstaart (*Motacilla cinerea*), Rietzanger (*Acrocephalus schoenobaenus*), Nachtegaal (*Luscinia megarhynchos*), Grauwe klauwier (*Lanius collurio*), Ransuil (*Asio otus*) en Zomertaling (*Anas querquedula*). De

derde broedseizoen en het ontbreken van nachtbezoeken, anderzijds door het onoverzichtelijke karakter van vooral de vennen in het gebied. Beide oppervlaktewateren zijn dicht begroeid, onoverzichtelijk en lastig vanaf de randen te overzien.

Bij verdere bepaling van de broedvogelbevolking is dankbaar gebruik gemaakt van broedvogelgegevens die door de provinciale avifaunakarteerders in 1994 zijn vastgesteld (VAN NOORDEN, 1994). Ook is het Vogelarchief Limburg geraadpleegd. Met behulp van een broedvogelcriterialijst (VAN DIJK, 1996) zijn uit deze lijst mogelijke broedvogelwaarnemingen geselecteerd. Hierbij gaat het om waarnemingen van individuen, paren of territoria binnen de datumgrenzen in een

Boschbeek, de soort is immers afhankelijk van beken met stromend water. De Boschbeek is hierbij de enige optie. De Rietzanger werd voor het laatst vastgesteld in 1980 en is een uitzonderlijke broedvogel van Limburg. De eveneens zeldzame Grauwe klauwier is vastgesteld in 1983. Behalve de Grote gele kwikstaart gaan alle genoemde soorten de laatste jaren in Nederland achteruit, en staan daarom op de Rode lijst (HUSTINGS *et al.*, 2004).

DISCUSSIE

Voor een gebied van slechts 14 hectare herbergt de Turfkoelen een respectabel aantal soorten broedvogels van bossen. Het aantal moerasgebonden soorten dat kan worden aangetroffen is eveneens groot. In de moerasgebieden van Nationaal park de Meinweg werden vanaf 1988 in totaal twaalf moeras-watergebonden soorten aangetroffen (eigen inventarisaties), tegen 14 soorten in de Turfkoelen. Op de vraag of de broedvogellijst hiermee compleet is, kan echter ontkennend worden geantwoord. Op basis van biotooptype zouden ook soorten als Matkop (*Parus montanus*) verwacht mogen worden in de lager gelegen vochtige delen en Goudhaan (*Regulus regulus*) in het hoger gelegen naaldbosgedeelte.

VAN NOORDEN (1994) geeft aan dat het gebied van vrij hoge ornithologische waarde is door de aanwezigheid van twee op de Rode lijst geplaatste vogelsoorten: Dodaars en IJsvogel. Beide soorten waren in het inventarisatiejaar 1994 elk met één paar aanwezig.

In 2004 is een nieuwe Rode lijst van vogelsoorten opgesteld (HUSTINGS *et al.*, 2004). Dodaars en IJsvogel komen niet meer op deze lijst voor. Dit betekent echter niet dat het gebied op ornithologisch vlak minder waardevol is geworden. Bij het opstellen van de nieuwe Rode lijst zijn enkele soorten toegevoegd die kwetsbaar of gevoelig zijn voor achteruitgang. De Turfkoelen herbergt nu vier kwetsbare soorten en twee soorten die gevoelig zijn voor achteruitgang. De kwetsbare soorten zijn Boomvalk (*Falco subbuteo*), Koekoek (*Cuculus canorus*), Wintertaling (*Anas crecca*) en Zomertortel. De gevoelige soorten zijn Grauwe vliegenvanger (*Muscicapa striata*) en Spotvogel. Het betreft soorten van zowel het natte als het droge milieu. Het natte milieu van de Turfkoelen is redelijk veiliggesteld. De Turfkoelen is één van de 42 prioritaire of kansrijke gebieden die door de provincie Limburg is aangewezen om de doelstelling voor herstel van verdroogde natuurgebieden te bereiken. Dit betekent dat 40% van deze ver-

FIGUUR 2

De Grote bonte specht (*Dendrocopos major*) wordt als broedvogel in de Turfkoelen aangetroffen (foto: Ton Driessens).

droogde natuur in 2010 ten opzichte van de uitgangssituatie (1989) hersteld dient te zijn (VAN DEN BRINK *et al.*, 2005).

Wat betreft de vogels van de bossen, struwelen en houtwallen is het belangrijk dat er een gevarieerd biotoop aanwezig is met voldoende open gedeelten en een gevarieerde struiklaag met voldoende oud hout (nestgelegenheid). Soorten die nu op de Rode lijst staan kunnen zich in het gebied dan zonder problemen handhaven. Om de eventuele effecten van het beheer op het voorkomen van vogels te volgen is het zinvol om bijvoorbeeld eens in de vijf jaar, een broedvogelmonitoring uit te voeren waarin alle soorten kwantitatief worden onderzocht.

Gebleken is dat de Turfkoelen, ondanks zijn beperkte oppervlakte, leuke soorten broedvogels herbergt. Het geringe oppervlak is tegelijkertijd de beperkende factor voor de potentie van het gebied. De Turfkoelen zal hierdoor altijd een speldenknopje natte natuur blijven.

DANKWOORD

Hierbij bedank ik Jan Boeren voor het commentaar op eerdere versies van dit artikel en zijn waardevolle aanvullingen op de broedvogelgegevens.

Summary

BREEDING BIRDS OF THE TURFKOELEN, A TINY WETLAND AREA

In 2006, the Turfkoelen nature conservation area near the village of Herkenbosch was surveyed for breeding birds. Thirty-five species were found, against 52 in the 1994–2006 period. The Turfkoelen is a small wetland, with an area of approximately 14 ha, surrounded by woodland and farmland. The area was found to house six species from the Dutch red list of endangered birds: Hobby

canorus), Common teal (*Anas crecca*), Turtle dove (*Streptopelia turtur*), Spotted flycatcher (*Muscicapa striata*) and Icterine warbler (*Hippolais icterina*).

Literatuur

- BRINK, F. VAN DEN, J. HOOGVELD, R. BUSKENS & H. VAN BUGGENUM, 2005. Van verdrogingsbeleid naar ecologisch herstel. Natuurhistorisch Maandblad 94(11): 201–205.
- DIJK, A.J. VAN, 1996. Broedvogels inventariseren in proefvlakken. Handleiding Broedvogel Monitoring

- HUSTINGS F., C. BORGGREVE, C. VAN TURNHOUT & J. THISEN, 2004. Basisrapport voor de Rode lijst Vogels volgens Nederlandse en IUCN criteria. SOVON-onderzoeksrapport 2004/13. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen
- NOOROEN, B. VAN, 1994. Broedvogels van Roer-streek en Grensmaas. Avifaunakartering Limburg Deelgebied V. Provincie Limburg, Hoofdgroep Ruimtelijke ordening en Volkshuisvesting Bureau Inrichting Landelijk gebied, Maastricht.
- STAAL, E. & A. OVAA, 2006. Uit en Thuisboek. Handboek voor de natuurgebieden van Het Limburgs Landschap. Stichting het Limburgs Landschap, Arcen.
- TAKEN LANOSCHAPSPANNING BV, 1997. Herstelproject